

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

Чорний Олександр Васильович

УДК 94 (477) „17/ 19”: 355.321

**ПІДГОТОВКА СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ МОРСЬКОГО ФЛОТУ В УКРАЇНІ В ОСТАННІЙ
ЧВЕРТІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
Борисенко Володимир Йосипович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, Інститут історичної
освіти, завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Гуржій Олександр Іванович
Інститут історії України НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
історії України середніх віків і раннього
нового часу;

кандидат історичних наук, доцент
Гуз Анатолій Михайлович,
Національна академія служби безпеки України,
начальник кафедри організації і захисту інформації.

Захист відбудеться „16 ” листопада 2007 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „15 ” жовтня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Стоян Т. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. Актуальність теми дослідження. Стратегічні інтереси України пов'язані з вибором європейської моделі розвитку. Одне з найважливіших завдань, що стоять перед нашою державою у сфері зовнішньої політики, – подолати довготривале відмежування від Європи та посісти гідне місце у колі розвинених демократичних країн. Утвердження позицій держави в світі, забезпечення її національних інтересів, реалізація європейського вектору в зовнішній політиці та участь у сучасних геополітичних процесах на континенті й за його межами вимагають партнерських відносин України зі світовими державами.

На сучасному етапі Україна прагне налагодити тісні зв'язки з впливовими в Європі й світі країнами через військово-технічне співробітництво та проведення спільних навчань і маневрів. Ця обставина вимагає здійснення в державі військової реформи. Нещодавно було затверджено Програму розвитку українських збройних сил на 2006 – 2011 рр., яка започаткувала перебудову української армії і флоту відповідно до європейських стандартів та умов вступу до євроатлантичних структур колективної безпеки. Проведення військової реформи обумовлює необхідність дослідження історичного досвіду організації збройних сил, у вивченні якого окремої уваги заслуговує напрям, що розкриває особливості підготовки спеціалістів для армії і флоту.

Важливість теми дисертаційного дослідження посилюється ще й тим, що на державному рівні все частіше підносяться питання про відродження України як морської держави. До цього спонукають історичні традиції та економічні можливості країни, – адже після розпаду СРСР Україна отримала третину суднобудівних потужностей, портів і навчальних баз колишньої імперії. На початку XXI ст., після 10-річного занепаду, було розпочато відновлення українського флоту та створення ефективної системи морської освіти. Останнє неможливо здійснити без урахування досвіду роботи навчальних закладів морського профілю, котрі діяли в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст., що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконана у руслі наукової тематики кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова „Актуальні проблеми історії України.” Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 3 березня 2005 р., протокол № 6.

Об'єктом дослідження є військово-морська та торговельно-морехідна освіта в Україні.

Предметом дисертаційного дослідження є процес становлення та діяльності в Україні навчальних закладів з підготовки спеціалістів для морського флоту в останній чверті XVIII – на початку XX ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють південь України – Херсонську й Таврійську губернії, в приморських містах яких діяли навчальні заклади морського профілю.

Хронологічні рамки дослідження визначаються останньою чвертю XVIII – початком XX ст., періодом перебування Південної України в складі Російської імперії. Нижня хронологічна межа досліджуваної теми – остання чверть XVIII ст., обумовлена появою першого навчального закладу на півдні України, у стінах якого проходила підготовка морських офіцерів. Верхній рубіж – початок XX ст., зумовлений зміною політичного устрою України внаслідок революційних подій 1917 р., а відповідно і зміною загального становища навчальних закладів морського відомства. З метою поглибленого вивчення окремих аспектів, що стосуються витоків морської освіти на українських землях при проведенні дослідження було залучено відповідні матеріали у дещо ширших хронологічних рамках.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні проблеми підготовки спеціалістів для морського флоту на півдні України та ролі морських навчальних закладів у комплектуванні особового складу Чорноморського флоту.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан і ступінь дослідження заявленої теми в історіографії та рівень і повноту її джерельного забезпечення;
- визначити передумови появи морських навчальних закладів в Україні;
- з'ясувати особливості роботи училищ і шкіл морського відомства в епоху вітрильного флоту;
- дослідити розвиток професійної освіти моряків за доби парового флоту;
- охарактеризувати систему нормативно-правового забезпечення, адміністративного управління та фінансування навчальних закладів морського профілю в Україні;
- висвітлити роль морських училищ і шкіл Південної України у підготовці спеціалістів для військового та комерційного флоту на Чорному морі.

Методологічна база роботи ґрунтується на основі принципів науковості, історизму та об'єктивності. В ході розв'язання поставлених завдань використано такі наукові методи: статистичний – для визначення кількості морських навчальних закладів на півдні України та виявлення динаміки зростання або зменшення слухачів у них протягом досліджуваного періоду; порівняльно-історичний метод – сприяв розкриттю особливостей організації, управління та фінансування училищ і шкіл з підготовки спеціалістів для військово-морського й комерційного флоту; проблемно-хронологічний метод – застосований для з'ясування спільних та відмінних рис у роботі морських навчальних закладів в епоху вітрильного та за доби броненосного флоту. Методи класифікації та періодизації використані при аналізі історіографічного доробку й узагальненні джерельної бази дослідження, а також при визначенні етапів формування системи морських навчальних закладів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у постановці та комплексному вивченні нерозробленої у вітчизняній історіографії проблеми пов'язаної з підготовкою спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст. В результаті проведеного дослідження визначено історичні передумови появи перших морських навчальних закладів на півдні України, здійснено теоретичні узагальнення щодо особливостей роботи училищ і шкіл морського відомства в епоху вітрильного флоту, котрі визначалися принципами комплектування корабельних екіпажів наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Разом з тим доведено, що професійна освіта моряків за доби парового флоту формувалася під впливом запровадження чіткої схеми комплектування військового та комерційного флоту лише випускниками морських училищ, шкіл і класів. У роботі поглиблено розглянуто устрій навчальних закладів морського профілю – їх правовий статус, систему управління й фінансування, а також обґрунтовано важливу роль морських освітніх установ Південної України у справі забезпечення військового та комерційного флоту, різних морехідних товариств і компаній кваліфікованими спеціалістами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути основою для подальших наукових розробок з історії Чорноморського флоту та культурно-освітніх процесів на півдні України. Теоретичні положення дисертації можна використати при підготовці лекцій з історії України кінця XVIII – початку XX ст., при дослідженні історії міст і сіл України, в музейній та бібліотечній роботі, а також при викладанні загальних курсів з історії нашої держави, військової історії, краєзнавства у вищих і середніх навчальних закладах та спецкурсів за даною проблематикою.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та ідеї дисертаційної роботи було викладено у виступах на Міжвузівській науково-практичній конференції „Зміни в національному законодавстві та сучасні підходи до викладання правових дисциплін” (Кіровоград, 22 грудня 2005 р.), на VI Всеукраїнському симпозиумі з проблем аграрної історії з нагоди 100-ї річниці початку проведення Столипінської аграрної реформи в Україні (Черкаси, 16 – 17 березня 2006 р.), на Другій Міжнародній науковій конференції „Збройні сили України: історія та сучасність” (Львів, 29 – 30 березня 2006 р.).

Рукопис дисертації обговорювався на засіданнях кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Публікації. Теоретичні положення і висновки дослідження викладені у семи одноосібних публікаціях, шість із яких є науковими статтями у фахових виданнях з історії.

Структура дисертації зумовлена її змістом, метою та завданнями. Робота складається зі вступу, 4 розділів, поділених на підпункти, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації – 206 сторінок, з яких основна частина – 174 сторінки, список використаних джерел і літератури – 32 сторінки (364 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі „Історіографія проблеми та джерела дослідження” проаналізовано стан наукової розробки проблеми та її джерельну базу.

Історія морехідної освіти і навчальних закладів морського профілю цікавила вчених ще на початку XIX ст. Відповідно, у вивченні проблематики умовно можна виділити три етапи: дореволюційний, радянський та пострадянський.

Дореволюційний етап – найтриваліший у часі, охоплює період наукового розгляду теми від початку XIX ст. – до 1917 р. Вперше навчальні заклади з підготовки спеціалістів для морського флоту в Україні згадуються в третій частині роботи Є.Зябловського¹. Дослідник наводить факт існування Чорноморських морських училищ та подає дати їхнього заснування, спираючись на положення або укази про відкриття того чи іншого навчального закладу підписані імператором. Згодом до цієї проблеми звертався А.Скальковський у дослідженні „Хронологическое обозрение истории Новороссийского края,” яке вийшло двома частинами в Одесі у 30-х роках XIX ст. Як серйозний науковець і сучасник більшості училищ і шкіл морського відомства, що діяли на півдні України, А.Скальковський у своїй роботі зафіксував структуру системи підготовки спеціалістів для флоту першої третини XIX ст. Зокрема, автор указав час і місце відкриття більшості морських навчальних закладів, їхню внутрішню організацію та кількість перших наборів слухачів. А.Скальковський, як провідний і знаний історик Південної України, на тривалий час заклав традицію у висвітленні історії морської освіти регіону. Вона була доволі простою – всі автори, що торкалися проблематики, констатували факт існування Чорноморських морських навчальних закладів, відзначаючи час і місце їхнього відкриття. Така тенденція у вивченні проблеми простежується до початку 70-х рр. XIX ст.

Доказом цієї тези слугують роботи науковців Одеського товариства історії та старожитностей В.Лялікова² та І.Міхневича,³ в яких з-поміж інших навчальних закладів побіжно згадуються і

¹ Зябловский Е. Статистическое описание Российской империи в нынешнем её состоянии с общим обозрением Европы в статистическом виде. – СПб.: Морс. типография, 1815. – Ч. III. – 392 с.

² Ляликов В. Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае // ЗООИД. – Т. II. – Одеса, 1848. – С. 330 – 356.

морські училища, що діяли в Новоросійському краї в останній чверті XVIII – на початку XIX ст. Обидва дослідники лише відзначають факт існування на півдні України Херсонського морського кадетського корпусу, не вдаючись до подробиць, пов'язаних з його появою та діяльністю.

У 50-х роках XIX ст. з'явилися статті А.Соколова,⁴ Д.Толстого⁵ та А.Вейнберга⁶, котрі стосуються окремих аспектів теми дисертації. Перші дві розкривають загальні питання організації морської освіти на південноукраїнських землях, а дослідження А.Вейнберга відображає особливості роботи Херсонського училища торговельного мореплавання у 30 – 50-х роках XIX ст. Автор зосереджує увагу на питаннях становлення і розвитку зазначеного закладу, його діяльності в умовах недостатнього фінансування і відсутності кваліфікованих викладачів. Робота написана сучасником подій, а тому є однією з найцінніших публікацій, використаних при написанні дослідження.

Спробою дати загальну оцінку системі підготовки матросів і офіцерів в епоху вітрильного флоту та окреслити коло проблем, які стосувалися навчальних закладів морського профілю в умовах побудови парового броненосного флоту, є стаття Л.Ілляшевича⁷. Роботі морських навчальних закладів імперії, котрі діяли протягом XIX ст., присвячені дослідження А.Небольсіна, К.Скальковського, М.Коргуєва та М.Левицького⁸, які вийшли друком у 80-х – на початку 90-х рр. XIX ст.

На початку XX ст. з'являються дослідження, автори яких намагалися не лише описати, а й визначити місце морських училищ і шкіл Південної України в загальноімперській системі підготовки спеціалістів для флоту. Зокрема, С.Огородніков звернув увагу на історію морських навчальних закладів України, що діяли протягом останньої чверті XVIII – на початку 60-х рр. XIX

³ *Михневич И.Г.* Исторический взгляд на учебные заведения Новороссийского края и Бессарабии. – Одесса, 1843. – 50 с.

⁴ *Соколов А.* Прохор Игнатьевич Суворов, Учитель Морскрго корпуса и Штурманського училища в Николаеве (из дел Николаевского портового архива) // Морской сборник. – 1856. – № 10. – С. 29 – 33.

⁵ *Толстой Д.* О первоначальном учреждении и последовательных изменениях в устройстве Адмиралтейств-Коллегии // Морской сборник. – 1856. – № 6. – С. 203 – 227

⁶ *Вейнберг А.* Несколько слов о Херсонском училище торгового мореплавания // Морской сборник. – 1857. – № 6. – С. 296 – 304.

⁷ *Илляшевич Л.* Образование специалистов во флоте // Морской сборник. – 1875. – № 7. – С. 65 – 91.

⁸ *Небольсин А.Г.* Историко-статистический очерк общего и специального образования в России. – СПб.: Тип. В. Киргибаума, 1883. – 258 с.; *Скальковский К.* Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях. – СПб.: Тип. А.Г.Суворина, 1887. – 554 с.; *Коргуев Н.* Корпус чужестранных единоверцев // Морской сборник. – 1897. – № 7. – С. 155 – 170.; *Його ж.* Штурмана русского военного флота (1696 – 1885) // Морской сборник. – 1886. – № 2. – С. 1 – 29.; № 3. – С. 37 – 68.; *Левицкий М.* Артиллеристы русского флота // Морской сборник. – 1886. – № 11. – С. 95 – 131.

ст.⁹ Автор вперше охарактеризував спеціалізацію морських училищ, окремо показав підготовку старшого і молодшого командного складу для флоту на Чорному морі, а також частково розкрив механізми управління й фінансування навчальних закладів до і після підпорядкування Чорноморської адміралтейської ради Морському міністерству. У цей же час з'являються роботи Д.Афанасьєва,¹⁰ котрі стосуються історії Чорноморського флоту з 1768 р. – до початку Кримської війни. З-поміж інших проблем у дослідженні автор торкнувся діяльності Херсонського морського кадетського корпусу та його ролі у становленні морської освіти в Україні. Окремо дослідник характеризує дії головнокомандувачів морськими силами на Чорному морі адміралів Ф.Ф.Ушакова, М.С.Мордвинова, І.І. де Траверсе та О.С.Грейга у справі розширення мережі Чорноморських морських училищ та сприяння їхній роботі.

Напередодні Першої світової війни вийшла друком робота В.Виноградова,¹¹ яка є спробою простежити історію розвитку в Російській імперії навчальних закладів з підготовки спеціалістів для комерційного флоту. Значний акцент автор робить на вивченні політики уряду, відповідних міністерств і відомств стосовно формування системи торговельно-морехідних навчальних закладів та управління ними.

Після відомих подій 1917 – 1920 рр. розпочинається новий, радянський, етап у вивченні історії морських навчальних закладів, який охоплює 20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст. Питання, що стосуються досліджуваної теми, не вивчалися радянською історіографією 20-х – 40-х років. У 50-х рр. ХХ ст. розширюється спектр наукових досліджень з історії Південної України, серед істориків зростає інтерес до вивчення проблем, пов'язаних з освоєнням Північного Причорномор'я, побудовою флоту та розвитком освіти в регіоні¹².

Водночас посилюється дослідження історії збройних сил і військової науки. У 1958 р. виходить перша монографія військового історика Л.Безкровного „История русской армии и флота в XVIII вв.” Робота написана на основі солідної джерельної бази та архівних матеріалів. Характеризуючи морську освіту імперії, автор побіжно згадує діяльність Чорноморських морських училищ, при цьому приділяє більше уваги Балтійським морським навчальним закладам, вказуючи на їхнє виключне значення у справі комплектування флотів імперії спеціалістами. Такою ж тенденцією відзначаються і дві інші роботи дослідника.¹³

⁹ *Огородников С.* Из прошлого (Черноморские морские училища) // Морской сборник. – 1900. – № 12. – С.87 – 105.

¹⁰ *Афанасьев Д.* К истории Черноморского флота с 1768 по 1816 гг. // Русский архив. – 1902. – № 2. – С. 193 – 262.; *Його ж.* К истории Черноморского флота с 1816 по 1853 гг. // Русский архив. – 1902. – № 3. – С. 369 – 459.

¹¹ *Виноградов В.* Торгово-мореходное образование в России. – СПб., 1912

¹² *Дружинина Е.И.* Северное Причерноморье в 1775 – 1800 гг. – М., 1959. – 276 с.; *Апанович О.* Запорозьке військо як складова частина російської армії в другій половині XVIII століття / Наукові записки Інституту історії. – К., 1953. – Т. 5. – С. 109 – 136.; *Никольченков К.И.* Адмирал Лазарев. – М.: Воениздат МО СССР, 1956. – 200 с.; *Палкин Б.Н.* Первая медицинская школа на Украине // Врачебное дело. – 1953. – № 1. – С. 82 – 83.

¹³ *Бескровный Л.Г.* Русская армия и флот в XIX в. – М., 1973. – 616 с.; *Його ж.* Армия и флот России в начале XX в. – М., 1986. – 237с.

У цей же час з'являється монографія М.Барбашева,¹⁴ яка має методичне значення при висвітленні окремих аспектів теми дисертації. Робота є першою спробою широкого вивчення морської освіти Росії XVIII – XIX ст. У дослідженні розглядається становлення мережі морських навчальних закладів у Російській імперії та організація навчального процесу в них. Автор, розкриваючи питання підготовки фахівців для військового флоту, традиційно будує роботу на фактах з історії Морського кадетського корпусу та Балтійських морських училищ, приділяючи менше уваги морським освітнім установам, що діяли на півдні України, але при цьому, все ж, відзначає їхню роль у комплектуванні Чорноморського флоту морськими офіцерами й матросами, чого раніше дослідники не робили¹⁵.

При вивченні проблеми уваги заслуговує робота В.Борисенка „Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст.,” що вийшла друком у 1986 р. у Києві. Хоча хронологічно монографія охоплює більш ранній період, але для нас її цінність полягає в тому, що автор на основі численних джерел довів, що в Україні в другій половині XVII ст. будівництво козацьких суден і човнів було на значно вищому рівні, ніж у Московському царстві, а майстри з України їздили до Московії будувати кораблі. Цей факт дозволяє впевнено твердити про початки морської освіти в Україні задовго до появи на її теренах навчальних закладів російської системи підготовки спеціалістів для морського флоту.

Пожвавлення у дослідженні історії морської освіти та морських навчальних закладів, які діяли на півдні України, припадає на 90-і рр. XX ст., що пояснюється зміною ідеологічних пріоритетів. Саме в цей час розпочинається третій, пострадянський етап у вивченні проблеми, котрий триває донині. Значний внесок у розробку теми зробили краєзнавці Херсона та Миколаєва. У зв'язку з цим слід відзначити колективну працю „Освіта на Миколаївщині у XIX – XX ст.,” за редакцією І.Павлика, яка з'явилася у 1997 р. В роботі зустрічаємо інформацію довідкового характеру майже про всі Чорноморські морські училища й школи, яку підготував О.Білюк. Також у вивченні проблеми своє слово сказали Л.Левченко, К.Чорна та П.Лящук.¹⁶

Російські дослідники теж працюють над цією проблематикою, але відповідно до тих традицій, що сформувалися у XIX – XX ст. Доказом тези може бути колективна монографія „Военно-морское образование в России,” яка охоплює історію морської освіти XVIII – XX ст.¹⁷ Характеризуючи комплектування Балтійського та Чорноморського флотів спеціалістами, дослідники не звернули уваги на той факт, що навчальні заклади морського профілю діяли не лише в Кронштадті та Петербурзі, а й у Херсоні, Миколаєві, Севастополі й Одесі.

Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії недостатньо приділено уваги даній темі. Комплексне дослідження питань, пов'язаних

¹⁴ Барбашев Н.И. К истории мореходного образования в России. – М., 1959. – 217 с.

¹⁵ Там само. – С. 140.

¹⁶ Левченко Л.Л. Миколаївський військовий губернатор І.І. де Траверсе // УІЖ. – 2000. – № 6. – С. 94 – 101; Чорна К.Д. З історії становлення морехідної освіти в Херсоні // Морська держава. – 2005. – № 5. – С. 52 – 54; Лящук П. Характеристика особового складу Чорноморського флоту напередодні оборони Севастополя 1854 – 1856 рр. // Морська держава. – 2004. – № 2. – С. 49 – 53.

¹⁷ Военно-морское образование в России. Монография / В.П.Еремин, Н.Д.Закорин, В.П.Кобзев, Н.В.Махров. – СПб.: Наука, 2000. – 639 с.

з підготовкою спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст., досі відсутнє.

Джерельною базою дисертаційного дослідження є комплекс архівних та опублікованих документів. Для з'ясування проблеми велику наукову цінність мають матеріали Центрального державного історичного архіву України в м.Києві (ЦДАУК). У фондах Попечителя Київського навчального округу (ф.692), Помічника начальника жандармського управління м.Одеси в Одеському порту (ф.339) та колекції мікрофільмів (ф.12 КМФ) зберігаються документи, які стосуються діяльності на півдні України Чорноморського штурманського училища, а також Херсонського й Одеського училищ торговельного мореплавання.

Найбільший масив документів з досліджуваної тематики міститься в Державному архіві Херсонської області (ДАХО). В архівосховищі виявлено фонди Херсонського морехідного училища далекого плавання (ф.212), Олешківської двокласної морехідної школи (ф.213), Голопристанської двокласної морехідної школи (ф.190) й Бериславської двокласної морехідної школи (ф.18). Цікавими для дослідження є матеріали Державного архіву Миколаївської області (ДАМО). В ньому зберігаються документи Миколаївської двокласної морехідної школи (ф.139), Чорноморських адміралтейських поселень (ф.246) та Канцелярії Миколаївського військового губернатора (ф. 230). У зазначених фондах зосереджені джерела, що характеризують підготовку спеціалістів для адміралтейських верфей та фахівців для комерційного флоту протягом XIX – на початку XX ст.

Окремої уваги заслуговує ф. Р-5901, що зберігається в ДАМО. Він містить матеріали з історії Чорноморського штурманського училища, зібрані відомим краєзнавцем з Миколаєва І.Ш.Авербух. У двох справах фонду наявні витяги з архівних фондів РДА ВМФ, фотокопії документів, краєзнавчі нариси, копії статей, що значно допомогло нам під час пошуку публікацій, наближених до теми дисертації. Частина документів з історії навчальних закладів, що забезпечували Чорноморський флот спеціалістами, зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського, а також у фондах Музею історії медицини Кіровоградської області.

Важливою складовою джерельної бази є опубліковані документи. Серед них першість посідають акти законодавчого характеру, зосереджені в „*Полном собрании законов Российской империи*” та в журналі „*Морской сборник*.” Значну групу джерел складають папери Г.О.Потьомкіна, котрі публікувалися в *Записках Одеського товариства історії й старожитностей* і виходили окремими збірниками.¹⁸ Доповнюють документальну базу роботи звіти керівників навчальних закладів та інспекторів морського міністерства, а також XVI-томне видання „*Материалы для истории русского флота*.”

Своєрідною групою опублікованих джерел є статистичні матеріали, що містять різноманітні відомості про кількість навчальних закладів морського профілю в Україні¹⁹ та відомих випускників морських училищ і шкіл.²⁰

¹⁸ *Богумил А.* К истории управления Новороссии князем Г.А. Потемкиным. – Вып. 1. – Ордера 1790 – 1791 гг. – Екатеринослав: Тип. губерн. земства, 1905. – 140 с.; *Бумаги князя Г.А.Потемкина-Таврического 1788 – 1789 гг* // Сборник военно-исторических материалов / Под ред. Н.Ф.Дубровина. – Вып. VII. – СПб.: Тип. т-ва И.Д.Ситина, 1894. – 396 с.

¹⁹ *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генштаба. Херсонская губерния* (Составитель А. Шмидт). – СПб: Главное управление Генштаба, 1863. – Ч. I – II.

²⁰ *Общий морской список*. – СПб.: Тип. В.Демакова, 1890 – 1898. – Т. III – X.

Суттєве значення для вивчення досліджуваної проблеми мають мемуари, спогади та щоденники, котрі стосуються історії того чи іншого морського навчального закладу.²¹

Таким чином, різноманітний масив джерел дозволяє комплексно та об'єктивно дослідити основні питання заявленої тематики.

У другому розділі „Підготовка особового складу морських сил в Україні в епоху вітрильного флоту” показано передумови появи морських навчальних закладів на півдні України та особливості їхньої діяльності у підготовці фахівців для військового та комерційного флоту.

На останню чверть XVIII ст. припадає період інтенсивної колонізації південноукраїнських земель Російською імперією. В цей час було знищено Запорізьку Січ та її флотилії, що являли собою серйозну військову силу в регіоні, розпочато побудову Чорноморського флоту та освоєння нових морських шляхів на ринки Азії та Європи. У 1783 р. з Херсонської адміралтейської верфі було спущено на воду перший військовий корабель, а через два роки затверджено програму побудови Чорноморських морських сил. Це загострило питання підготовки особового складу для нового флоту. Уряду лише частково вдалося вирішити проблему, залучивши на службу Чорноморських та колишніх запорізьких козаків, якими було укомплектовано перші флотилії – Азовську та Дніпровську. Водночас, за сприяння Г.О.Потьомкіна у 1783 р. в Херсоні було відкрито морський кадетський корпус – перший навчальний заклад морського профілю на півдні України. Поява корпусу стала можливою завдяки переводу з Петербурга до Херсона Гімназії чужоземних одновірців, у стінах якої отримували освіту морські офіцери з числа слухачів, яких набирали на навчання в українських губерніях і серед християнських народів, що проживали на Балканах. Згодом, у 1786 р., в Херсоні з'явилося морське артилерійське училище.

У 1798 р. кадетський корпус було ліквідовано, а замість нього, але вже у Миколаєві, створено два нові училища – штурманське та корабельної архітектури. Таким чином, було започатковано процес формування на півдні України мережі морських навчальних закладів, орієнтованих на підготовку фахівців різного профілю. У цей час Статутом військового флоту 1797 р. було затверджено принципи комплектування старшого та молодшого командного складу морських сил на Чорному морі, котрі визначали умови набору й навчання слухачів в училищах і школах та орієнтували їхню роботу на виховання вірних російському самодержавству офіцерів і матросів.

Значну частину вихованців навчальних закладів складали вихідці з українських губерній. Серед випускників морських училищ Південної України зустрічаємо офіцерів з українськими прізвищами – капітана 2-го рангу А.М.Іванченка, капітана 1-го рангу В.Я.Семененка, віце-адмірала І.Й.Сулиму та інших.

Кількісне зростання Чорноморських морських сил в епоху вітрильного флоту стимулювало розвиток мережі військово-морських училищ і шкіл в регіоні. Відповідно, протягом першої половини XIX ст. на півдні України сформувалася система навчальних закладів морського відомства, яка охоплювала Чорноморські штурманське та артилерійське училища, 2-й морський навчальний екіпаж, флотські училища в Миколаєві та Севастополі, а також Миколаївське училище для дочок нижчих чинів флоту, фельдшерську школу при Миколаївському морському шпиталі та Миколаївську школу музикантів і співаків портових оркестрів і хорів. Їхня діяльність забезпечувала

²¹ *Афанасьєв-Чужбинський О.* Подорож у Південну Росію. – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 469 с.; *Записки Аполлона Леонтовича Черноморського флота гардемарина // Морской сборник. – 1904. – № 4. – С. 1 – 24; Зеленецький К.* Записки на пути по Херсонской губернии // Вестник императорского Русского географического общества. – 1857. – Ч. 21. – С. 200 – 278.

потреби Чорноморського флоту не лише офіцерами й матросами, а й фахівцями для адміралтейських майстерень, швеями, писарями, музикантами та медпрацівниками.

Перше училище торговельного мореплавання на українських землях виникає в Херсоні у 1834 р. До того, в останній чверті XVIII – першій третині XIX ст., торговельно-морехідна освіта залишалася поза увагою держави. Тривалий час проблема підготовки фахівців для комерційного флоту вирішувалася завдяки приватним ініціативам: коштами Одеської митниці навчалося визначене число слухачів у стінах Чорноморського штурманського училища, а за фінансової підтримки купців на півдні України діяли Товариства вільних матросів, що виступали осередками поширення морехідних знань. Разом із тим, забезпечення комерційного флоту фахівцями відбувалося ще й шляхом залучення спеціалістів із-за кордону.

Отже, питання підготовки особового складу для морських сил в Україні в епоху вітрильного флоту межують з процесами становлення й розвитку Чорноморських морських навчальних закладів. У цей час на півдні України сформувалася система морських училищ і шкіл, орієнтованих на забезпечення фахівцями військового флоту, а також було започатковано формування мережі торговельно-морехідних навчальних закладів.

У *третьому розділі „Професійна освіта моряків в Україні за доби парового флоту”* розкриваються особливості розвитку навчальних закладів морського профілю, орієнтованих на підготовку спеціалістів для військово-морського й комерційного флоту в другій половині XIX – на початку XX ст.

В умовах загострення політичної ситуації на Сході на початку 50-х рр. XIX ст. уряд Росії все більше покладався на військові сили Чорноморського флоту, якому відводив головну роль у випадку воєнних дій в акваторії Чорного моря. Командування Чорноморського флоту, розуміючи цю ситуацію, все частіше ставило питання про необхідність технічної модернізації суден та проведення реформи морської освіти. Офіцери штабу морських сил на Чорному морі пропонували посилити вивчення спеціальних дисциплін, скоротити терміни навчання, відмінити принцип кандидатства при наборі слухачів, а натомість запровадити конкурсну систему вступу.

У 1850 р., завдяки активній роботі офіцерів штабу Чорноморського флоту на державному рівні було започатковано підготовку проекту заходів, спрямованих на поліпшення роботи морських училищ і шкіл. Роботу з даного питання загальмували бойові дії в Криму, а тому основи перебудови морської освіти було розроблено лише після закінчення війни. Саме ж впровадження реформи на півдні України в цей час не відбулося, оскільки у 1862 р. довелося закрити всі Чорноморські морські училища в зв'язку зі значним скороченням військово-морських сил на Чорному морі за умовами Паризького миру 1856 р.

З 1862 р. і до початку 70-х рр. XIX ст. стратегія підготовки морських спеціалістів на півдні України в умовах відсутності потужного Чорноморського флоту визначалася перевагами у вишколі фахівців для комерційного флоту, адміралтейських майстерень і суднобудівних заводів. Підготовка спеціалістів останніх двох категорій була продиктована сподіваннями уряду на відміну обмежувальних статей 1856 р., яка й відбулася на початку 70-х років.

З підписанням Лондонської конвенції 1871 р. розпочалося будівництво броненосного флоту на Чорному морі та формування нової системи військово-морських і торговельно-морехідних навчальних закладів на півдні України, котрі б орієнтувалися на підготовку матросів, старшого і молодшого командного складу для військового флоту, а також забезпечували фахівцями комерційні судна близького, далекого та річкового плавання. У цей час відбулося запровадження чіткої схеми комплектування корабельних команд спеціалістами. В її основі лежав принцип набору на флот лише тих фахівців, котрі пройшли підготовку в морських училищах, школах, класах та загонах. В основу діяльності усіх навчальних закладів морського профілю було закладено скорочений, порівняно з першою половиною XIX ст., термін навчання, посилене вивчення слухачами

спеціалізованих дисциплін, а також запровадження конкурсної системи прийому вихованців, що свого часу пропонувалося командуванням Чорноморського флоту.

Нову систему військово-морських освітніх установ на півдні України склали навчальні заклади, що забезпечували флот офіцерами й матросами. Старший та молодший командний склад для морських сил готували морські юнкерські та офіцерські класи, машинна, мінна та артилерійська школи Чорноморського флоту, а підготовкою кваліфікованих матросів займалися спеціальні школи кочегарів, стернових, сигнальників та завгоспів. Усі перелічені навчальні заклади діяли в Миколаєві та Севастополі. В Одесі працювала школа, яка забезпечувала фахівцями морську авіацію. Спеціалістів для нестойових команд флоту готували Севастопольська та Миколаївська портові ремісничі школи, а також замовлення Морського міністерства на підготовку флотських лікарів і швей для адміралтейських майстерень виконували фельдшерська школа, яка знаходилася при Миколаївському морському шпиталі та Миколаївське училище для дочок молодших чинів флоту.

В епоху парового флоту на півдні України значно зросла кількість торговельно-морехідних навчальних закладів. Їхня мережа охоплювала Одеське училище торговельного мореплавання, Херсонське училище далекого плавання, а також морехідні школи різних рівнів, які діяли в Бердянську, Керчі, Феодосії, Севастополі, Бериславі, Голій Пристані, Миколаєві та Олешках.

Випускники морських навчальних закладів Південної України, окрім того, що склали основну частину особового складу флоту на Чорному морі, обслуговували приватні морехідні товариства й компанії, працювали викладачами в морських школах і класах, обіймали відповідальні посади при штабі Чорноморського флоту та департаментах Морського міністерства, а також очолювали різні порти імперії.

Таким чином, професійна освіта моряків за доби парового флоту характеризується формуванням нової системи військово-морських і торговельно-морехідних навчальних закладів, а також утвердженням нових принципів при підготовці фахівців: обов'язкового отримання освіти як офіцерами, так і матросами, відходу від уніфікації навчальних закладів і запровадження конкурсної системи вступу на навчання.

У четвертому розділі „Устрій навчальних закладів морського профілю в Україні останньої чверті XVIII – початку XX ст.” досліджено правовий статус і систему управління й фінансування морських навчальних закладів.

З появою на півдні України перших морських училищ постало питання їхнього правового статусу та законодавчого забезпечення. Волею Катерини II навчальні заклади потрапили у відомство Чорноморського адміралтейського управління і намісника Новоросійського краю Г.О.Потьомкіна. Відповідно, правовий статус морських училищ визначався розпорядженнями згаданого управління, а також рескриптами, ордерами та іншими письмовими вказівками фельдмаршала.

З підпорядкуванням морських освітніх установ центральним органам влади їхня діяльність обумовлювалася затвердженими імператором положеннями, котрі розробляло для військово-морських училищ Морське міністерство, а для комерційних – Міністерство фінансів. Положення було основним документом, який регламентував питання стосовно навчального процесу, кількості слухачів, їхньої станової належності, принципів набору та випуску вихованців, а також визначав систему управління й фінансування навчального закладу. Окрім цього, діяльність морських училищ регулювалася додатковими нормативно-правовими актами та наказами, що надходили від згаданих міністерств, розпорядженнями головнокомандувача й штабу Чорноморського флоту, які були в однаковій мірі обов'язковими для виконання.

Формування системи управління й фінансування навчальних закладів з підготовки спеціалістів для військового й комерційного флоту пройшло кілька етапів, визначених розвитком державної системи управління та становленням структури профільних міністерств.

З появою перших Чорноморських морських училищ і до 1796 р. роботою навчальних закладів керували намісник Південної України та голова Чорноморського адміралтейства, які займалися і питаннями їхнього фінансування. Як правило, в цей час кошти на утримання училищ надходили з державної скарбниці. У 1796 р. морські навчальні заклади Південної України були підпорядковані централізованому управлінню й фінансуванню Адміралтейств-Колегії, а в 1802 р. – перейшли у відомство Морського міністерства. Торговельно-морехідні училища й школи протягом досліджуваного періоду перебували під наглядом Міністерства фінансів та інспекторів Міносвіти, а з 1905 р. – Міністерства торгівлі та промисловості. На місцевому рівні значний вплив на управління діяльністю морських училищ мали головнокомандувач Чорноморського флоту, губернська адміністрація, наглядові ради, сформовані з морських офіцерів, а також комітети опіки, до складу яких входили знатні й впливові люди краю. Фінансування морських освітніх закладів проводилося не лише з державного бюджету, а й самостійно заробленими коштами від комерційної діяльності, пожертвами меценатів, а у другій половині XIX – на початку XX ст. – ще й коштами губернських земств і портових митниць.

Отже, устрій навчальних закладів морського профілю та їхня діяльність в останній чверті XVIII – на початку XX ст. визначалися законодавчими й нормативно-правовими актами, затвердженими імператором, Мінфіном, Морським міністерством, головнокомандувачем і штабом Чорноморського флоту. Морські училища та школи були підпорядковані централізованому управлінню й значною мірою фінансувалися державою.

У висновках визначено основні результати дослідження:

- в українській та зарубіжній історіографії відсутні спеціальні наукові роботи, які б комплексно розкривали питання підготовки спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст. Джерельна база з цієї проблеми є достовірною й достатньою для об'єктивного дослідження теми;

- поява навчальних закладів морського профілю на півдні України в останній чверті XVIII – на початку XIX ст. була зумовлена рядом взаємопов'язаних історичних подій, а саме: приєднанням до Російської імперії Причорномор'я й Криму, здобуттям виходу до моря, знищенням козацьких флотилій як провідної військово-морської сили на Чорному морі, будівництвом Чорноморського флоту, зростанням міст як центрів його обслуговування, а також виходом на нові ринки Європи й Азії та посиленням торговельного мореплавання в системі державної торгівлі;

- проблема підготовки особового складу для морських сил в Україні в епоху вітрильного флоту пов'язана зі становленням і розвитком навчальних закладів морського профілю. У цей час на півдні України було сформовано систему морських освітніх установ, котра орієнтувалася на підготовку матросів, офіцерів і фахівців для нестройових команд флоту, а також започатковано формування мережі училищ і шкіл для підготовки спеціалістів для комерційного мореплавання. Діяльність навчальних закладів морського відомства в Україні наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. характеризується уніфікованістю навчального процесу, класово-становим принципом комплектування училищ і шкіл слухачами та виступає потужним важелем у процесі колонізації Південної України й формування проросійськи налаштованої еліти в регіоні;

- професійна освіта моряків в Україні за доби парового флоту визначається створенням нової системи морських освітніх установ, розвитку якої сприяло запровадження чіткої схеми комплектування корабельних екіпажів військового та комерційного флоту виключно вихованцями морських навчальних закладів. Водночас головний акцент у роботі морських училищ і шкіл був спрямований на відхід від уніфікації навчального процесу та запровадження конкурсної системи вступу на навчання при посиленому вивченні спеціалізованих дисциплін;

- правовий статус морських училищ і шкіл в останній чверті XVIII ст. визначався наказами намісників Новоросії та розпорядженнями голови Чорноморського адміралтейського управління. З

підпорядкуванням навчальних закладів центральним органам влади їхня діяльність регулювалася законодавчими та нормативно-правовими актами, затвердженими імператором, Міністерством морських сил, Міністерством фінансів, а також окремими письмовими вказівками головнокомандувача й штабу Чорноморського флоту. Відповідно до цього була побудована і вертикаль управління навчальними закладами. Фінансування училищ і шкіл морського профілю здійснювалося з державного та місцевих бюджетів, а також коштами губернських земств і портових митниць;

– тривалий час морські училища на півдні України залишалися єдиними освітніми установами в регіоні. Навчальні заклади морського профілю, що діяли в Україні протягом досліджуваного періоду, здійснювали підготовку необхідної кількості спеціалістів для комплектування військових і комерційних суден Чорноморського флоту. Крім цього, випускники морських училищ працювали у приватних морехідних товариствах і компаніях, перебували на викладацькій роботі в морських училищах, школах і класах, а також обіймали адміністративні посади при штабі Чорноморського флоту та в різних департаментах Морського міністерства.

Основний зміст і положення дисертації викладені у публікаціях:

1. *Чорний О.В.* Перші Чорноморські морські училища // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – Випуск 2. – С. 155 – 158.
2. *Чорний О.В.* Херсонський морський кадетський корпус // Вісник Академії праці і соціальних зв'язків Федерації профспілок України. Науково-практичний збірник. – 2005. – № 5. – С. 224 – 229.
3. *Чорний О.В.* Підготовка спеціалістів для торгового флоту в Україні у XIX ст. // Збірник наукових праць „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.” Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 7. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2006. – С. 5 – 9.
4. *Чорний О.В.* Торговельно-морехідна освіта в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 32 – 37.
5. *Чорний О.В.* Адміралтейські поселення в Україні в останній чверті XVIII – першій половині XIX ст. // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. А.Г.Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 210 – 212.
6. *Чорний О.В.* Діяльність військово-морських навчальних закладів в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Серія: Держава та армія. – 2006. – № 571. – С. 189 – 194.
7. *Чорний О.В.* Правовий статус морських навчальних закладів в Україні в останній чверті XVIII – в першій половині XIX ст. // Зміни в національному законодавстві та сучасні підходи до викладання правових дисциплін: Міжвузівська науково-практична конференція. – Кіровоград, 22 грудня, 2005. – С. 67 – 72.

Анотація

Чорний О.В. Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2007.

Дисертація є першим у вітчизняній історіографії комплексним дослідженням проблеми, що висвітлює підготовку спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті XVIII – на початку XX ст. Автором розкрито передумови появи Чорноморських морських навчальних закладів, що визначалися особливостями політичного й економічного розвитку регіону в останній чверті XVIII – на початку XIX ст. Зроблено теоретичні узагальнення щодо діяльності системи морських училищ і шкіл в Україні в епоху вітрильного флоту, робота якої базувалася на основі визначених морськими статутами принципів формування корабельних команд військових та комерційних суден. Доведено, що за доби броненосного флоту розвиток професійної освіти моряків в Україні пов'язаний зі створенням нової системи навчальних закладів та запровадженням чіткої схеми комплектування флоту виключно випускниками училищ і шкіл морського профілю. У роботі поглиблено досліджено устрій морських навчальних закладів, систему їхнього управління й фінансування, а також визначено роль морських училищ Південної України у справі забезпечення Чорноморського флоту, приватних морехідних товариств і компаній кваліфікованими фахівцями.

Ключові слова: спеціалісти, морські навчальні заклади, судно, морехідні товариства, морський флот, морське відомство, Південна Україна.

Анотація

Чёрный А.В. Подготовка специалистов для морского флота в Украине в последней четверти XVIII – в начале XX вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена изучению проблемы подготовки специалистов для морского флота в Украине в последней четверти XVIII – в начале XX вв. Представленная работа является первым в украинской исторической науке комплексным исследованием деятельности морских учебных заведений, специализировавшихся на подготовке личного состава для военных и коммерческих кораблей.

В диссертации определены исторические обстоятельства, обусловившие появление морских училищ и школ на территории Южной Украины в последней четверти XVIII в. Важное место среди них занимают присоединение к Российской империи Северного Причерноморья и Крыма с последующим усилением колонизации этого региона, завоевание выхода к морю, уничтожение Запорожской Сечи и казацких флотилий – одной из серьезных военно-морских сил на Чёрном море, последовавшее после этого строительство Черноморского флота и рост городов как центров его обслуживания, а также усиление торгового мореплавания в системе государственной торговли.

Определено, что вопросы подготовки личного состава для морских сил в Украине в эпоху парусного флота неотъемлемо связаны с процессами становления и развития Черноморских морских училищ и школ. Доказано, что в конце XVIII – первой половине XIX века, на юге Украины сформировалась своя система морских учебных заведений, работа которых была направлена на подготовку матросов, младших офицеров, корабельных мастеров и специалистов для нестроевых команд флота, что делало независимым Черноморский флот от моряков Балтики. Указано, что помимо обучения специалистов в стенах морских учебных заведений, практиковалась подготовка моряков, особенно младшего личного состава, в ходе практических и боевых плаваний. В исследовании отмечено, что работа по формированию сети торгово-мореходных училищ на юге

Украины была начата только в 30-е годы XIX в. Набор учащихся в Черноморские морские учебные заведения в эпоху парусного флота осуществлялся на основе классового принципа, а соответственно они выступали инструментом формирования верной российскому государству элиты в регионе из выходцев из украинских губерний.

Автор указывает на то, что развитию морского образования на юге Украины в эпоху парового флота, во второй половине XIX – в начале XX века, присущ процесс формирования новой системы морских училищ и школ в регионе, который объединяет три важных этапа. Для первого из них (1850 – начало 1860-х гг.) характерна разработка мероприятий, направленных на реформирование отрасли, с целью создания новой эффективной системы подготовки флотских специалистов. Второй этап (1862 – начало 1870-х гг.) – период значительного ограничения морских сил на Чёрном море в связи с условиями Парижского мирного договора 1856 г., при котором преимущество в подготовке морских кадров принадлежало учебным заведениям, ориентированным на обеспечение специалистами торгового флота, адмиралтейских мастерских и судостроительных заводов. Третий этап – 70-е гг. XIX – начало XX вв., – стал периодом формирования на юге Украины новой системы морских училищ, отрядов и школ, готовивших личный состав всех уровней для броненосного флота и специалистов для торгового мореплавания. Отмечено, что в это время утверждается строгий принцип комплектования военного и коммерческого флота исключительно выпускниками морских учебных заведений.

В специальном разделе диссертации рассматривается юридический статус морских училищ и школ, который определялся законодательными и нормативно-юридическими актами, утвержденными императором, Морским министерством, Министерством финансов, а также предписаниями командования Черноморского флота, что свидетельствует об их централизованном подчинении государственному аппарату. Соответственно, была выстроена вертикаль управления и финансирования морских учебных заведений.

В ходе исследования установлено, что долгое время училища и школы морского профиля на юге Украины были единственными учебными заведениями в регионе. На протяжении исследуемого периода они осуществляли подготовку необходимого количества специалистов для флота на Черном море. Кроме того воспитанники морских училищ и школ Южной Украины обслуживали корабли частных мореходных обществ и компаний, работали преподавателями, а также служили на Балтийском флоте и в различных департаментах Морского министерства.

Ключевые слова: специалисты, морские учебные заведения, корабль, мореходные общества, морской флот, морское ведомство, Южная Украина.

Annotation

Chornyi O.V. Training specialists for Marine in Ukraine in the last quarter of XVIII – beginning of XX centuries. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of candidate of historical sciences in speciality 07.00.01 history of Ukraine. – National Pedagogical M.P.Dragomanov University. – Kiev, 2007.

The dissertation is the first complex research of the problem in national historiography, which covers training of specialists for the marine in Ukraine in the last quarter of XVIII – beginning of XX centuries. The author covers prerequisites of appearance of Black Sea seafaring educational establishments which are defined by peculiarities of political and economical development of the region in the last quarter of XVIII – beginning of XIX centuries. Theoretical generalizations are made concerning activity of the system of marine schools in Ukraine in the period of sailing marine whereof work is based on fundamentals of principles of formation of ship crews of war and commercial vessels defined by marine statuses. It is proved that in the period of armored fleet the development of professional education of seamen was connected with

creation of a new system of educational establishments and introduction of a precise system of completing fleet exceptionally with graduates of nautical type marine schools. The system of marine educational establishments, the system of thereof management and financing and also the role of marine schools of Southern Ukraine in providing Black Sea fleet, private seafaring societies and companies with qualified specialists are researched deeply in this paper.

Key words: specialists, marine educational establishments, vessel, nautical societies, the marine, marine department, Southern Ukraine.